

Kategorija živosti v govorih spodnje Zadrečke doline

Peter Weiss

Cobiss: 1.01

V govorih spodnje Zadrečke doline (v dolini reke Drete med Gornjim Gradom in Nazarjami), ki so del zgornjesavinjskega narečja, je skupina samostalnikov s kategorijo živosti obsežnejša od tiste v slovenskem knjižnem jeziku.

Ključne besede: slovenščina, narečja, oblikoslovje, živost

The category of animacy in the local dialects of the lower Dreta Valley

In the local dialects of the lower Dreta Valley (between Gornji Grad and Nazarje), which belong to the Upper Savinja dialect group, the set of animate nouns is larger than in standard Slovenian.

Keywords: Slovenian, dialects, morphology, animacy

0 Kategorija živosti

Kategorija (podspol) živosti je v slovenskem jeziku oblikoslovna posebnost samostalnikov moškega (in srednjega) spola, da je v ednini tožilniška oblika enaka rodilniški, ne pa imenovalniški. Tako je praviloma pri samostalnikih, ki poimenujejo živa bitja. Ujemanje oblik v tožilniku in imenovalniku ednine je (sploh v nasprotju z živostjo) imenovano tudi neživost ter je v slovničnem in tudi v slovaropisnem smislu privzeta, izhodiščna lastnost.

1 Kako je danes v slovenskem knjižnem jeziku

1.1 Ker je obravnavo kategorije živosti v kakem podsistemu slovenskega jezika, konkretno v delu govorov zgornjesavinjskega narečja, smiselno zastaviti primerjalno s knjižnim (standardnim) jezikom, je treba pregledati, kako je ta oblikoslovna posebnost opisana v najnovejših jezikovnih priročnikih slovenskega knjižnega jezika, in sicer v Slovenski slovnici Jožeta Toporišiča (2000: 277; prvič v tej obliki v Toporišič 1976: 212), v Slovenskem pravopisu (SP 2003: 91–92 (§ 788–790)) in v angleško pisani slovenski slovnici Petra Herrityja (2000: 34–35) ter v Enciklopediji slovenskega jezika spet Jožeta Toporišiča (Toporišič 1992: 383–384).

»Samostalniki moškega spola so dveh vrst: eni zaznamujejo nekaj živega, tj. človeka, žival, drugi vse ostalo: *človek, oče, zdravnik, orel, konj, Stritar, Ernest*

[to so poimenovanja bitij – PW] – *kamen, svet, svetilnik*; prvi imajo, kakor rečeno, tožilnik ednine enak roditelju, drugi pa imenovalniku: *človeka, očeta, zdravnika, orla, konja* – *kamen, svet, svetilnik*» (Toporišič 2000: 277).

»Po zgledu na samostalnike, ki zaznamujejo živo, imajo slovnično kategorijo živosti še poimenovanja:

- avtomobilov: *imeti fička, forda, tavnusa, amija, opla, folksvagna, rols-rojsa, mercedesa, borgvarda, dajmlerja*;
- bolezni: *imeti raka, črva; dobiti volka ...*;
- športnih društev: *premagati Železničarja, Partizana, Kladivarja*;
- vin: *piti bizeljčana, vipavca, jeruzalemčana ...*;
- naprav: *v hloed zabiti norca, za sezuvanje uporabljati hlapca, za okopavanje laha, nastaviti skobca, potegniti za petelina ...*;
- kart: *dati kralja, pagata, asa, križa, pika ...*;
- planetov: *Premičnica bo srečala Merkurja, Marsa, Jupitra, Saturna*;
- razno: *imeti zdravega duha.*» (Toporišič 2000: 277)

1.2 Tem samostalnikom je po Herrytyju (2000: 34–35) mogoče dodati še:

- poimenovanja določenih naprav: *robot* (prim. SP 2001: 91 (§ 788));
- stvaritve, imenovane po avtorjih: *Rembrandt, Picasso* ‘Rembrandtova, Picassova slika’ (in *Pleteršnik* ‘Pleteršnikov slovensko-nemški slovar’, *Cankar* ‘katero od Cankarjevih del ali Cankarjev opus’);
- nekatera poimenovanja za denar: *tisočak* ‘bankovec za tisoč denarnih enot (dinarjev, tolarjev, mark ...)’; *stotak* ‘bankovec za sto denarnih enot (dinarjev, evrov, tolarjev, mark ...)’;
- poimenovanja mrtvih oseb ali živali: *mrtvec; pokojnik; mrlič; mrtvak; piščanec*;¹
- nekaj izoliranih besed: *zmaj* |igrača|, *konjiček* |hobi|, *metuljček* |modni do-datek; prsno plavanje|.

1.3 K temu je potrebnih nekaj komentarjev brez želje po popolnosti predstavitve, ki je tako vedno le delna.

Pomenske skupine samostalnikov s podspolom živosti v slovenskem knjižnem jeziku niso ne strogo zaprte ne poljubno širjive, ampak jim smemo dodajati nove sestavine, ki imajo kategorijo živosti, le previdno, tako rekoč od primera do primera.

Podspol živosti se nanaša na bitja (v SP 2001: 91 »imena bitij: *človek, rak, Štefan, Francoz, duh*«) in »na bitjeliko, npr. na bogove, škrate, duha« (Toporišič 1992: 383), torej na vse tisto, kar štejemo za živo, in s tem npr. tudi na samostalnika *Sveti Duh* in *angel*, tudi v pomenu ‘zelo dober človek, navadno ženska’: naravni spol nosilca prvotnega poimenovanja se podredi slovničnemu spolu vzdetega

¹ Marsikako dobro opažanje se najde v jezikoslovnih objavah starejših jezikoslovcov, recimo pri Stanislavu Škrabcu: »Tožilnik imajo imena živih stvari enak roditelju; to velja tudi, ko je živa stvar že mrtva ali le vpodobljena, ali ako se rabi ime žive stvari za naslov knjige ali časopisa. *Duh* ima *Duha*, ko pomeni božjo osebo, sicer po staro le *duh*. Novejši pisatelji rabijo pa v pomenu živega *Geist* sploh *duha* in *duh* le v pomenu *Geruch*.« (Škrabec 1994 [1895]: 236)

poimenovanja s kategorijo živosti vred: *Kaj sem naredil, da sem si zaslužil takega angela, kot si ti, Monty?* (Gigafida; Monty je ženska).

Praviloma imajo iz imen bitij tvorjena poimenovanja kategorijo živosti, druga pa ne. Priznanje, poimenovano *oskar*, ima podspol živosti, tako kot lutka *ken*, spremeljivalec (prav tako lutke) *barbiki*. Vendar pa poimenovanje *štefan* 'dvolitrska steklenica, navadno za vino' nima tega podspola (SSKJ: *dati za štefan*) in prav tako se para *vodič* in *vodnik* s podspolom človeškosti, ki vključuje živost, razlikujeta od pomena 'knjiga', ki nima te kategorije.

Kategorija živosti pri imenih časopisov ipd., ki se ujemajo z imeni bitij, je v nekaterih primerih trdna (*Slovenec: berite Slovenca*), v drugih pa ne ali pa se izjemoma uporablja le v pogovornem jeziku (*Playboy: moški bodo brali Playboya*). Kot žive slovnično obravnavamo tudi naslove literarnih del in upodobitve (*Martin Krpan, Hlapec Jernej* (kar je okrajšani naslov), *David*) (prim. Škrabec 1994 [1895]: 236).

Tudi imena (ali poimenovanja) računalniških programov, če izvirajo iz poimenovanj bitij, imajo podspol živosti: *odprite Raziskovalca, uporabite Čarovnika*.

Samostalnik *kralj* ima kategorijo živosti že sicer, ker pomeni živo bitje, sicer pa še v šahovskem izrazju, kjer so taki samostalniki še *kmet, lovec, konj, skakač*; neživost izkazuje *top* 'trdnjava'. Šahovska nasprotnika sta lahko imenovana po barvah *beli* in *črni*, kar oboje ima podspol živosti: *črni je premagal belega*.

Kategorijo živosti imajo tudi poimenovanja vrst kruha po imenih bitij ali po bitjih: *krjavelj, dolnjec, jelen* (kar je morda pogovorna oblika namesto uradne *jelenov kruh* oz. *jelenov hlebec*).

Nekatera poimenovanja vrst sirov – spet iz prvotnih (prebivalških) imen – imajo podspol živosti: *edamec, ementalec, jošt, maasdamec, parmezan, trapist*; nimata pa ga npr. *bri* in *rokfor*.

Tudi po telovadnih poimenovani telovadni elementi imajo podspol živosti: *kolman, pegan, kovács*.

Pojem bitje je precej raztegljiv: po SP 2001 ima *paramecij* podspol živosti, medtem ko ga recimo *bacil* in *streptokok* nimata.

Bolezni imajo slovnično kategorijo živosti le, če so poimenovane po živih bitjih (*rak, črv, volk*); *šen, aids, diabetes, mumps* itd. je nimajo.

Podspol živosti praviloma dobi tudi vzdevek, ki je prvotno občno poimenovanje, npr. *Gips*, kar je vzdevek smučarskega trenerja Anteja Kostelića, ki je bil nekdanj zaradi hiperaktivnosti pogosto polomljen: *Fis* [= Mednarodna smučarska zveza] *brani Gipsa*.

Tudi slovarski del SP 2001 nam daje vedeti, da so poimenovanja avtomobilov »tudi neživ.«, kar pomeni, da kategorije živosti pri teh samostalnikih ne uporabljajo vsi slovensko govoreči in pišočiči soglasno, kar je vidno npr. v geslih *ford, golf* in celo *fičo* in *fičko* (s čimer SP 2001 predpisuje (ali opisuje?) živost in neživost v (knjižnem) pogovornem jeziku). (Ob strani puščam obupno zastareli vozni park v Slovenski slovnici leta 2000. In *rols-rojs* bi po SP 2001 moral biti *rolsrojs*.) – Tudi samostalnik *hibrid* 'hibridni avtomobil' izkazuje podspol živosti.

Pri športnih društvih imajo podspol živosti lahko le imena, katerih živosti v podstavnih besedah se zavedamo (pa še tu se kategorija živosti izgublja, pri samostalniku

Rudar celo večinsko: *Triglav premagal Rudar*), kategorije živosti pa nimajo imena *Maribor, Triglav, Kronos, Vardar, Milan, Bayern* (prim. Žaucer 2006).

Zemljepisna imena s kategorijo živosti so bila v knjižnojezikovni razvid dodana sorazmerno pozno (SP 2001: 91–92, s primerom *Dedec* [goral]). Kategorijo živosti lahko imajo nekatera od tistih, ki se ujemajo z imeni živih bitij, in sicer praviloma enobesedna: *Urh* (= Sveti Urh, hrib jugovzhodno od Ljubljane), *Jakob* (= Sveti Jakob, hrib zahodno od Ljubljane: *iti na Jakoba in iti na Sveti Jakob*), *Areh* in *Urban* (= Sveti Urban, hrib pri Mariboru – Tasič 2013). Brez podspola živosti so krajevna imena: *obiskali bodo Sveti Duh, gremo na Sveti Danijel*. Tu bi bile potrebne natančnejše raziskave, ki bi jih lahko potem lahko kot priporočila upoštevali tudi jezikovni priročniki.

Kategorijo živosti imajo poimenovanja nekaterih gob (*goban*) (SP 2001: 92).

Živost poznajo »tudi drugi samostalniki v otroškem govorjenju, prim. *vzemi stolčka*« (SP 1990: 99); tako tudi *Noska si obriši, Daj mi poljubčka in Postavi mleka na mizo* (Herrity 2000: 35) (prim. razdelka 2.1 in 3.5.2).

»Imena nebesnih teles, ki so prvotno pomenila božanstva moškega spola, v strokovni rabi obravnavamo tudi kot neživa: *raketa je dosegla Merkur* poleg *Venera je srečala Merkurja*«, piše SP 2001: 92, kar pomeni relativizacijo dotlej trdno zagotovljene kategorije živosti v primerih planetov (Toporišič 2000: 277).

»Deloma se to prenaša tudi na živo preneseno (metonimično) rabo prvotno neživega: *Tega klinca/prdca bo že še izučilo; igrati asa, pika* in podobno« (Toporišič 1992: 384). Prim. neživo *izruvat* štor, toda živo *Poglej tistega štora* (Herrity 2000: 35), in *up*, ki je prenesen na obetavnega športnika: *To bo za našega upa Žana Rudolfa sicer prva velika tekma v dvorani* (www.delo.si, 1. 3. 2014).

Samostalnik *duh* 'duševnost', ki spremlja podspol živosti v slovenskih slovnica od prve izrecne omembe tega pojava v slovnica leta 1768 pri Marku Pohlinu, je v težavnem položaju zaradi (*Svetega*) *Duha* s podspolom živosti in zaradi samostalnika *duh* 'vonj', ki tega podspola nima. V zadnjem času se pri samostalniku *duh* opaža upad rabe s podspolom živosti: »od nekdaj sem oboževala tudi srbski športni duh« (izjava slovenske plavalke Sare Isaković, *Žurnal* 24, 11. 2. 2014, 12).

Z osebe se lahko prenese podspol živosti na ustanovo, klub ipd.: *prvak: poznajo našega gorskega prvaka* [= Triglav] (Urška in Andrej Stritar, *Z otroki v gore*, 1998, 190); *premagali so izraelskega prvaka Maccabi* (Radio Slovenija 2, 19. 2. 2012).

»Vse s slovnično značilnostjo človeškega ima tudi značilnost živega: *A je vprašal B-ja*« (Toporišič 1992: 384).

1.4 V zvezi s kategorijo živosti je navezovalni tožilnik, znan iz vzorca *Kateri kruh želite, belega ali črnega?* Sklanjatveni vzorec četrte moške sklanjatve je *Koseski -ega* (Toporišič 2000: 289) in v njem naj bi ne glede na živost ali neživost bila v tožilniku ednine vedno končnica *-ega*, npr. *dežurnega, belega*. Če zvezo *kupiti žvečilni* 'žvečilni gumi', zapisano v SP 2001 v geslu *žvečilen*, zanemarimo, ker je preveč papirnata, pa je čisto drugače pri samostalnikih *Hercegnovi* ali *Gorki*, ki v tožilniku ednine nimata rodilniške oblike, ampak imenovalniško: *gremo v Hercegnovi*. Zaradi te izjeme bo treba v slovenskih slovarjih v geslih, kakršni sta *brzi* 'brzi vlak' in *žvečilni* 'žvečilni gumi', navajati podatek, da posamostaljeni pridevnik vsebuje podspol živosti.

2 K otroškemu govoru (tudi v narečju)

2.1 V SP 1990: 99 je bila dodana navedba »v otroškem govorjenju«. Ta pojav je v literaturi že registriral in razložil Rudolf Kolarič (Kolarič 1959: 247), ki pa živosti ni ponazoril s primerom ali primeri, čeprav jih je za druge pojave iz otroškega govora v tej objavi sicer dodal veliko. – Simona Kranjc je v monografiji o razvoju (slovenskega) govora predšolskih otrok bolj mimogrede zapisala: »V tožilniku [ednine – PW] otroci posplošujejo končnico za kategorijo živosti« (Kranjc 1999: 94). V spontanem govoru otrok iz dveh opazovanih skupin vrtca v Sevnici, v letih 1992–1993 starih od 14 do 23 mesecev (skupina A) ter od 23 do 31 mesecev (skupina B) (Kranjc 1999: 75–76, 80, 91), je v skupini A za samostalnike moškega spola posnela in zapisala oblike v tožilniku ednine *čaja* in *kuhka* [‘kruhek’] ter v skupini B *bona* ‘bombona’, *pajka* in *kluča* [‘ključ’] (Kranjc 1999: 93). (Prim. razdelek 3.5.2.)

2.2 Herta Maurer-Lausegger je za govor Slovenjega Plajberka/Windisch Bleiberg na avstrijskem Koroškem v osemdesetih letih 20. stoletja ugotovila, da se »[p]ri moških in srednjih samostalnikih [...] prenaša kategorija živosti tudi na nežive predmete, tož. ed. torej sovпада z rod. ed. in ne z im. ed.: *stò:lija* (‘stol’), *qlù:čija* (‘ključ’)« (Lausegger 1988: 280). Samostalniki srednjega spola v tej zvezi niso v plajberškem govoru nič presenetljivega, saj se v njem »[v]si samostalniki moškega in srednjega spola sklanjajo po 1. moški o-jevski [...] sklanjatvi« (Lausegger 1988: 280). Pomembna je še avtoričina razširitev pojmovanja pojavov v otroškem jeziku na »jezik odraslih v komunikaciji z najmlajšimi« (Lausegger 1988: 280), kar seveda ni omejeno na plajberški govor, hkrati pa tudi ni splošno slovensko.

2.3 Priročniki slovenskega jezika ugotovitve iz knjižnega jezika posplošujejo na druge jezikovne podsisteme (pogovorni jezik, narečja, interesne govorice). Jože Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika (torej ne morda *slovenskega knjižnega jezika*) piše, da se živost izkazuje le pri samostalniških besedah moškega spola (Toporišič 1992: 383), kar velja za knjižni jezik; v narečjih izkazujejo kategorijo živosti tudi nekatera poimenovanja bitij srednjega spola. Ob tem pravopisna pravila kot del jezikovnega predpisovalnega priročnika opisujejo stanje, na katero pa ne morejo in ne nameravajo vplivati, saj je ugotovitev o večjem številu samostalnikov s kategorijo živosti v otroškem govorjenju (SP 1990: 99: *vzemi stolčka*) zunajpravopisna materija; ugotovitev sicer drži, vendar bi spadala v slovnico, kjer pa je ni bilo niti v ponatisu deset let pozneje (Toporišič 2000).

3 Obravnavano jezikovno področje

Slovnico kategorijo živosti opisujem v govorih spodnje Zadrebke doline (torej v dolini reke Drete med Gornjim Gradom in Nazarjami), v delu zgornjesavinjskega narečja, ki je skrajno zahodno narečje štajerske narečne skupine (Weiss 1998: 6–9). Gradivo sem zbral predvsem v Spodnjih Krašah in Bočni, in sicer od okoli leta 1980 do danes (prim. Weiss 1998: 9). Del tega gradiva je bil že objavljen v

magistrskem delu o oblikoslovju govorov obravnavanega področja (Weiss 1990: 71–72) in v poskusnem zvezku slovarja teh govorov, z obćnimi besedami, ki se zaćenjajo od A do H (Weiss 1998). Novejše gradivo izvira predvsem iz druŹin JoŹice in Petra Weissa iz Spodnjih Kraš ter Olge in Franca Remica iz Otoka v Boćni (Weiss 1998: 9–12), v kateri sta se navedenim informatorjem pridruŹila brata AnŹe (roj. 1992) in Jon Remic (roj. 2002). Gradivo je bilo aktualizirano z oblikami pri mlajših govorcih, sploh v zvezi s predmetnostjo, ki se je na novo pojavila v zadnjih dveh desetletjih.

Kot govorec tega narećja zapisujem svoj sistem, s tem da kot opisovalec in govorec narećja poskušam kar se da upoštevati rabo pri drugih govorcih, kar pa tako velja za moje dialektološko in posebej slovaropisno delo in v glavnem za vse naše jezikovno ravnanje nasploh.

3.1 Josip Tomińšek v devetdesetih letih 19. stoletja

Pri opisu kategorije živosti v govorih spodnje Zadrebke doline je pri govoru Boćne mogoće upoštevati še jezikoslovni vir izpred kakih 120 let, in to objavljeno predstavitev narećnega oblikoslovja iz tega kraja iz štajerske narećne skupine. Josip Tomińšek je po stanju v govoru Boćne v devetdesetih letih 19. stoletja² o kategoriji živosti v govoru Boćne zapisal: »Acc. sing. Tudi samostalniki, ki *ne* izraŹujejo sami ob sebi kaj Źivega, imajo acc. = gen., ako znaćijo v prenošenem pomenu Źivo bitje, posebno pri psokah: pušć cepca, capina i. t. d.; će pa se n. pr. govori o *pravem* cepcu, tedaj stoji acc. = nom. – *Vedno* se govori gen. v zvezi: ‚lej (glej) ga‘, ker se dotićene besede zlagajo s formalnim gen. ‚ga‘: lej ga bearaća, tráuńka, káma ... Samostalniki srednjega spola, ki pomenjajo kaj Źivega, imajo tudi acc. = gen.: prédaj (prodaj) tál'ćta.« (Tomińšek 1903: 13)

Tomińškov *tudi* v zvezi »[s]amostalniki srednjega spola [...] imajo tudi acc. = gen.« je treba razumeti kot ‚prav tako‘, ne kot različico (ob obićajni izenaćitvi toŹilnika ednine z imenovalnikom). Sestava zveze *lej ga* + rod. ed. ('le: ga 'pò:ba *poglej ga*, *fanta* (v toŹ. ed.)) pa danes ni omejena na moški spol, ampak jo starejši govorci uporabljajo tudi za Źenske (*lej je* + rod. ed.: 'le: ja ^mmá:n'ce *poglej jo*, *Manco*; (*po-*) *glej*, *Manca je tu/tamle*, *Manca prihaja*), nasploh pa se govori v množini (*lej jih* + rod. mn.: 'le: jəx 'pò:bə *poglej jih*, *fante* (*ki so prišli*); 'le: jəx 'že:nsk *poglej jih*, *Źenske* (*ki prihajajo*, *ki so prišle*)) (prim. Weiss 1999: 53). Za Źenski spol ednine se zveza *lej jo*, *Manco* ipd., torej s toŹilnikom, ne govori. – Zveza *lej ga* ipd. + im. ed. ('le: ga, ^mřá:nc'j; 'le: ja, ^mmá:nca) v ustrezni situaciji izraŹa opozorilo govorećega nase ali na lastno izjavo v pomenu ‚poslušaj me, poglej me‘; v dvojini in množini se te zveze ne uporabljajo, pa tudi pri vikanju ne.

3.2 Narećni samostalniki s podspolom živosti stojijo kot predmeti v toŹilniku (ednine) in se veŹejo z nezanimanimi glagoli 'da:t 'dám (*pri kartah*) *vreći*, 'je:st 'je:m *jesti*, 'jamet 'má:m *imeti*, 'kupet -əm *kupiti*, 'na:jt' 'na:jdem *najti*, 'pēt 'pijam *piti*, s'rě:ćat

² Na univerzi v Gradcu je študiral slavistiko pri Vatroslavu Oblaku v letih 1892–1896, nalogo o sklanjatvi pa je izdelal v poletnem semestru študijskega leta 1895/96 (Weiss 1999: 50). Objavil jo je leta 1903 (Tomińšek 1903).

-əm *srečati*, u'bɛt u'bijam *ubiti*, u'mjvat -əm *umivati*, 'va:ršt 'va:ržam *vreči*, 'videt -ɛm *videti*, za'mudɛt zamə'djɪm *zamuditi*, z'gubɛt zɡə'bjɪm *izgubiti* ...

3.3 Največjo narečno posebnost glede živosti predstavlja v primerjavi s knjižnim jezikom **skupina samostalnikov slovnicega srednjega spola** (tudi naravnega ženskega spola – v vseh teh primerih je v knjižnem jeziku tožilnik enak imenovalniku ednine), ki poimenuje:³

- (a) ljudi: 'dʲe:kle dɛk'lɛ:ta *dekle*: 'kuplɛ 'sə – dɛk'lɛ:ta 'mã:jə (dobesedno: kupili so – dekle imajo) *rodilo se jim je dekle*; 'va:trak u'trɔ:ka *otrok*: im. ed. 'mičkənə 'va:trak *majhen otrok*; tož. ed. 'tã:ga 'čɛ:d'nega u'trɔ:ka 'mã:jə *takega lepega otroka imajo* – slovnice moškega spola je u'trɔ:čək -čka ljubk. *otrok*); v primerih 'dʲe:kəlčke -a ljubk. *deklica*, *dekletce* in 'va:tərčke -a ljubk. *otrok* je tož. ed. sicer možen, se pa ne govori;
- (b) ljudi slabšalno, s tem da so ta poimenovanja moškega ali – kot nekakšno stopnjevanje slabšalnosti – srednjega spola, ki je v mnogih položajih zaradi sovpada oblik iz različnih sklonskih paradigem natančneje nedoločljiv: us'cəne usca'hɛ:ta *uscane* (m: te us'cəne :: s: 'kã: bəš 'ti, us'cəne 'mičkənə); pərs'məde pərsmə'dɛ:ta *prismode*;⁴ pəs'cəne pəscə'hɛ:ta *poscane*; us'rəne usra'hɛ:ta *usrane*; ust'rjɛ:le ustra'lɛ:ta *nespameten*, *neumen moški*; u'vʲɛ:le uvɛ'lɛ:ta *len moški* (< *ovel* 'ovenel'); ba'ʔənde baʔən'dɛ:ta *neumen*, *nespameten moški* ('kɛ: sɛ ja 'kɛ: tɛga baʔən'dɛ:ta 'na:šʔa?! – Weiss 1998 v geslu *balonde* m in s; < bav. nem. *pollanti* 'služabnik, sluga' iz it. *polenta* – Gogolori 10: 3–4);
- (c) živali: 'tʲɛ:le tɛ'lɛ:ta *tele*: tɛ'lɛ:ta smə 'kuplɛ; 'ma:ča ma'čɛta *mače* |*mlada mačka*, *muca*|; ma'čɛ:ta nəm ja pə'vəzʔə; 'pɛša pɛ'sɛ:ta *pišče*; p'rjɛ:se pra'sɛ:ta *prase* |*prašič*|; ž'rjɛ:be žra'bɛ:ta *žrebe*; nekatera od teh poimenovanj se uporabljajo tudi za ljudi, in sicer slabšalno (*tele*, *prase*) ali ljubkovalno (*mače*, *pišče*).

3.4 Od **samostalnikov moškega spola** imajo v govorih spodnje Zadrebke doline podspol živosti poimenovanja in imena bitij (ljudi in živali, tudi če so naravno ženskega spola, ter domišljjskih bitij), z vzdevki, tudi če so ti prvotno iz občnega besedja, in izpeljankami (manjšalnicami, ljubkovalnicami): č'ʔuo:vek č'ʔə'vɛ:ka *človek*; 'za:jc -a *zajec*; 'fuks -a **1.** *fuks* |*konj rdečkaste barve*|, **2.** *zvit*, *prebrisan moški*; ^ʔjã:nes -za *Janez*; kə'vã:č -a *kovač*; ^ʔkə'vã:č -a *Kovač* |*gospodar*|; ^ʔne:mc -a **1.** *Nemec*, **2.** *star*. *Nemci*, **3.** *avtomobil*, *kateremu se pripisuje nemški izvor*; s'le:pəc -pca *slepec* |*človek*; *kači podoben kuščar*|; ^ʔbɔ:k ^ʔbɔ:ga *Bog*; 'ta:jfəl -na = omilj. v'rã:bəc -pca *hudič* |*duhovno bitje*|; 'pã:rkəl -na *parkelj* |*hudič kot spremljevalec Miklavža*|; 'ba:ɥc -a *bavbav*: 'le: 'xɔ:deɟ ša 'vəneɟ, bəš x'mã:lə 'ba:ɥca 'vid'ɔ!; 'dɛ:da -a **1.** *moški*, **2.** (*zakonski*) *mož*; d'va:jšak -a *moški*, *rojen leta 1920*.

³ O tem slovenskem narečnem pojavu je pisal Boris Urbančič (1959/60), za njim pa po gradivu za samostalnik *tele* za Slovenski lingvistični atlas še Rok Dovjak (2011: 89sl., 94).

⁴ Urbančič 1959/60: 186: »Akuz. sing. takih samostalnikov je največkrat enak genitivu, n. pr. poglejte tega počasneta, zaspaneta, usraneta, zmuzneta, prismodeta, zmeneta, fanteta, ničeta, hlapčeta. Zadnjih pet lahko brez nasilja rabimo tudi v srednjem spolu: poglejte to prismodé itd., s čimer pa dobi beseda zaničljivejši prizvok.«

S teh poimenovanj in imen je podspol živosti prešel na marsikdaj enako poimenovane in imenovane ali tem sorodne samostalnike, kot so:

- gobe: 'jurčək -čka *jurček* [goba]; gə'ba:nek -a *goban*; 'l̥u:tər -tra *jurček*; 'a:jdnək -a *jesenski jurček*; pša'ničnək -a *poletni jurček*;
- jabolka in jablane (v narečju oboje 'j̥a:pka -e ž): 'č̥a:rjēvič -a *carjevič*; 'b̥u:boç -a *bobovec*; be'lič -a = be'ličnək -a *beličnik*; kəs'ma:čək -čka *kosmač*; tudi živ.: 'm̥a:mə 'l̥o:ndõnskə 'p̥e:piŋk poleg 'l̥o:ndõns'k̥eɡa 'p̥e:piŋga; toda neživ.: z'l̥a:t̥e 'd̥e:li'se:s -a ...;
- orehi: kə's̥á:k -a *koščak*; g'rušõç -a *oreh z velikimi sadovi*;
- slive (sad in drevo): 'va:su -s̥la; tudi neživ.: š'p̥e:ŋgəl -na;
- hruške (sad in drevo): ž'rjē:bəlc -a *drobnejša rumena poletna hruška* (druga poimenovanja hrušk so vsa ženskega spola);
- sorte fižola (rastlina, strok in zrno): 'č̥e:špõç -a *visoki fižol s temno rjavim in vijoličastim zrnjem*; š'tõ:rõç -a *nizki fižol, grmičar*; tudi neživ.: b'r̥a:zdõç -a *nizki fižol, grmičar*;
- sorte in vrste krompirja: 'igõr -ja *igor*; c'v̥e:t'ŋək -a *cvetnik*; 'kifəlčar -ja *kifeljčar*; š'v̥á:p -ba;
- posamezne rastline: 'sa:rpič -a *mehki osat*; d̥e'u'j̥á:k -a *divjak* [mlada rastlina, na katero se cepi cepič žlahne sorte]; 'fa:jfõç -a in š't̥a:ŋgõç -a [tobak kot rastlina]; u's̥j̥uç -a [tobak kot rastlina]; p're:klõç -a *fižol preklar*;
- vina: b̥e'zjē:lčan -a *bizeljčan*; mer'l̥õ:t -a *merlot*; tudi živ.: c'vičək -čka *cviček*;
- druge pijače: u'r̥e:xõç -a *orehovec* [žganje]; tudi živ.: 'b̥azgõç -a **1. sok iz bezga, 2. bezgov čaj**;
- prazniki: 'b̥u:zič b̥ə'žiča *božič*; s̥e'l'vjē:st̥ər -tra *silvestrovo*: 'k̥e: pte pa za s̥e'l'vjē:stra?; 'pust -a *pust*; m̥ək'l̥a:uš -ža *miklavževo*: 'k̥á: s̥e pa za m̥ək'l̥a:uža d̥ə'b̥j̥la?; 'j̥õ:žaf -a *jožefovo*: na 'j̥õ:žafa ja b'l̥ə;
- po živalih poimenovane bolezni: 'ra:k -a *rak*; 'võ:k -a *volk*; 'č̥a:ru -rva *črv*;
- vrste premoga: t̥ər'bõ:u'lčan -a *premog iz Trbovlja*; v̥e'l̥e:nčan -a *lignit iz Velenja*;
- vrste opeke: 'b̥u:brõç -a *bobrovec* [strešnik]; tudi neživ.: 'e'f̥e: -ja *zidak, izdelan iz elektrofilterskega pepela*; 'ristõç -a [zidak];
- vrste kruha: 'a:jd'nek -a *ajdov kruh*; fran'cõ:s -za *francoska štruca*; 'č̥a:rən -rn̥eɡa *črn(i) kruh*; 'be:u -ga *bel(i) kruh*; 'a:jdõ -ga *ajdov kruh*; ka'ruz'ŋ̥e -ga *koruzni kruh*;
- igralne karte in igre z njimi, tudi po številski vrednosti: 'á:s -a *as*; 'põ:p -ba *fant*; 'x̥e:rc -a *srece*: 'x̥e:rc̥a s̥əm 'j̥əm'õ; 'ç̥e:ner -nerja *desetica*: 'ç̥e:nerja 'va:rž̥ə; 'zi:gmer -merja **1. sedmica, 2. igra s kartami, v kateri sedmica jemlje**; 'õ:xter -terja **1. osmica, 2. k̥ə'l̥e:sə 'm̥á: 'õ:xterja platišče kolesa pri dvokolesu je zvito, tako da nakazuje obliko osmice** (Weiss 2006: 332); 'va:su -s̥la *osel* [igra s kartami];
- vrste denarja: 'jur -ja *tisočak* [(bankovec v vrednosti) tisoč denarnih enot]; k̥ə'v̥á:č -a *kovač* [kovanec v vrednosti deset par]; s'tõ:'din̥eršak -a *bankovec v vrednosti sto dinarjev*; p̥r̥e'š̥e:rən -rna *bankovec za tisoč tolarjev* (s Prešernovim portretom); 'c̥á:ŋkar -ja *bankovec za deset tisoč tolarjev* (s Cankarjevim portretom);

- igrače, ki predstavljajo bitja: 'me:də -ta otr. *medvedek*; pa'jã:c -a *pajac*;
- šahovske figure: k'me:t -a *kmet*; 'kũo:n' -e *skakač*; k'rã:l -e *kralj*; 'la:ũfer -fẽrja = te'kã:č -a *lovec*; 'tə:p -a *trdnjava*;
- posamezni predmeti in pojavi pri čebelarjenju: 'rũo:j -a *roj*; 'rũo:ja sãm 'jãm'ə; d'rũšc -a *drugec*, *drujec* |*drugi roj iz iste čebelje družine v istem letu*|: d'rũšca 'mã:m; dẽ'sè:'ca:ter -tẽrja *panj z desetimi sati*;
- deli telesa, predvsem v zvezi s spolnostjo: 'lulẽk -a = 'tẽč 'tiča = 'kurc -a = 'biŋgãlc -a = 'biŋgãlčãk -čka *moški spolni ud*: 'kè: 'mã:š pa 'biŋgãlčka?; 'sã:ndãr -dra posam. *moški spolni ud* (< *Aleksander*; Weiss 2006: 330); 'bižãk -a otr. (*majhen*) *moški spolni ud*; 'fə:rt'ra:jber -bẽrja = pẽtẽ'linčãk -čka = 'vã:ser'pinč -a *ščetavček*;
- 'pũo:pãk -pka *popok* (*na trebuhu*) (toda neživ. 'cvetni popok'); 'pə:mpãk -a *popok* (*na trebuhu*);
- izpuščaj: tudi neživ.: 'bãcẽk -c'ka = s'pãšãk -ška *izpuščaj*;
- mrtva živa bitja: mãr'lič -a *mrlič*: mãr'liča 'mã:mə ũ 'vje:sẽ; te 'rẽ:nẽ tẽga 'rẽ:nẽga *rajni*; p'rje:šič pra'šiča (*zaklan*) *prašič*;
- naprave: 'nũo:rc -a |*del verige*|; fran'cò:s -za *francoski ključ*; x'lã:pãc -pca **1.** *zdevalni stol*, **2.** *mizarska priprava za podstavljanje daljših lesenih delov*; k'ne:xt -a *priprava za stiskanje lesenih delov v vodoravni legi*; 'bo:k 'bũo:ga *križ*, *razpelo*; mẽšã:ũc -a *betonski mešalnik*; se'sã:ũc -a *sesalnik*;
- vrste šiber za šibrovko po velikosti (od najmanjše šibre do največje): š'rè:kãl -na; c'vã:jẽr -jẽrja; 'fè:rer -rẽrja; 'zẽ:kser -sẽrja; ɔ:xter -tẽrja; 'pẽ:pẽ: -ja;
- okno, splav: 'sã:mc -a **1.** *enojno okno*, **2.** *manjši splav*
- avtobusi na določeni progì: cẽ'lã:n -a *celjan* |*avtobus, ki vozi v Celje*|; dẽ'lã:ũs'kẽ -ga *šolski avtobus* |*ki vozi učence*|; 'lĩtəst'rə:jčãn -a *avtobus, ki vozi v tovarno Litostroj v Ljubljano*; vẽ'lè:nčãn -a *velenjčan* |*avtobus, ki vozi v Velenje*|; 'šə:ls'kẽ -ga *šolski avtobus* |*ki vozi učence*|; 'rè:d'nẽ -ga *avtobus, ki vozi na redni progì, po voznem redu*; 'zã:grãpčãn -a *zagrebčan* |*avtobus, ki vozi v Zagreb*|;
- osebna vozila: 'žip -a *džip*; 'fičə -ta = 'fičkə -ta *osebni avtomobil znamke fiat oz. zastava 600, 750 ali 850*; 'bẽ:ẽm'vẽ: -ja = 'bẽ:ŋ'vẽ: -ja *osebni avtomobil znamke BMW*; 'de:ka'vẽ: -ja = 'de:kəc -a *osebni avtomobil nemške tovarne DKW*; mar 'cẽ:des -za *mercedes*; bẽn'ciner -nẽrja *vozilo z bencinskim motorjem*; c'va:j'tã:kter -tẽrja *vozilo z dvotaktnim motorjem*; 'dizẽl -na *vozilo z dizelskim motorjem*; fran'cò:s -za *avtomobil francoske proizvodnje*; tudi neživ.: 'ta:ksi -ja *taksi*; tẽ're:nc -a *terenski avtomobil*; s'tã:rə'də:bnẽk -a *starodobnik*; š'tè:rkã'lẽ:sc -a *osebni avtomobil na štirikolesni pogon*; s'pa:čãk -čka *citroen*;
- kolesa: 'rẽ:nẽr -nẽrja *športno (dvo)kolo*; 'rə:gəc -a (*dvo*)*kolo, izdelano v tovarni Rog*; 'pə:ni -ja *manjše, navadno zložljivo kolo*; 'gə:rc -a *gorsko kolo*; dẽr'kã:lẽ -a = dẽr'kã:lŋẽ -ga **1.** *dirkalno (dvo)kolo*, **2.** *dirkalno motorno kolo*, **3.** *dirkalni avtomobil*;
- mopedi, motorna kolesa: 'pə:nẽ ẽksp're:s ~ -a *manjše kolo s pomožnim motorjem znamke pony express tovarne Rog*; 'e:m'zẽ: -ja *motorno kolo vzhodnonemške tovarne MZ (Motorradwerk Zschopau)*; aũtə'mãtẽk -a *motorno kolo, avtomobil*

- z avtomatskimi prestavami; d'vɔ:bər'zjnc -a motorno kolo z dvema prestavama; š'tè:rbər'zjnc -a motorno kolo s štirimi prestavami;
- traktorji: 'fe:rgu'sɔ:n -a traktor znamke ferguson; š'tã:jar -ja traktor avstrijske tovarne Steyr; š'tò:rɔc -a traktor znamke šture; 'ze:tɔ:r -ja traktor znamke zetor; tudi živ.: t'ra:ktɔr -ja traktor;
 - tovornjaki: 'dɔ:jc -a tovornjak nemške tovarne Deutz; 'ma:n -a tovornjak nemške tovarne Man; t'ri'tò:nšak -a tovornjak z nosilnostjo tri tone; tɔ'vɔ:rne -ga tovornjak, tovorni avto;
 - vozovi s konjsko vprego: tudi neživ.: 'gumer -meřja voz z gumijastimi kolesi; pa'rizer -zeřja parizer;
 - druga mehanizacija: tudi neživ.: 'bã:ger -geřja bager; 'viličar -ja viličar; g're:der -deřja greder; 'kiper -peřja prekucnik; 'rud'ŷ -na podstavni skladišni voziček;
 - vrste peči in štedilnikov: 'gã:šperčak -čka gašperček; tudi neživ.: 'tɔ:bi -ja štedilnik na trda goriva (tovarne Gorenje); 'kiper'buš -a trajno žareča peč (tovarne Küppersbusch);
 - elektronske naprave: a'tã:ri -ja računalnik znamke atari; 'a:j'pɛ:t -da telefon znamke iPad; 'pɛ:'çɛ: -ja osebni računalnik;
 - osamljeni primeri: 'bikɔc -a bikovka; d'vɔ:jčək -čka dvojček [hišã]; pa'jã:c -a pajac [oblačilo]; te'kã:č -a = 'ã:ufer -feřja tekač [preproga]; le'nux -a ležalnik, ležalni stol; tudi neživ.: 'jɔ:gi -ja vzmetnica jogi; ap'ril -'rjã april: 'čuvat 'pa:rveęa ap'rijã nasesti (prvoaprilski) potegavšćini; 'gã:šã daj, dodaj plin, pa g're:mã!;
 - književna in filmska dela, imenovana po predstavljani osebi: 'ta:rzan -a Tarzan: 'ta:rzana sãm 'šɔ: g'lè:dat film o Tarzanu; 'vine'tu -ja Vinetu: a sɛ 'ti kag'da:j b'ra:ãã 'vine'tuja? ali si ti kdaj brala »Vinetouja«?;
 - književna dela, imenovana po ustvarjalcu: 'pre'sè:rãn -rãa Prešeren: 'pre'sè:r -na smã je'mã:lɛ u 'šɔ:lɛ Prešernove pesmi;
 - časopisi, revije in knjige, imenovani praviloma po živih bitjih: 'upɔ'kɔ:janc -a mesečnik Upokojenec; 'lɔ:uc -a mesečnik Lovec; 'ciceę'ba:n -a mesečnik za otroke Ciciban; 'te:'te: -ja tednik Tedenska tribuna, TT;
 - trgovine: tudi neživ.: 'xɔ:fer -feřja Hofer; 'tuš -a Tuš; tudi živ.: 'meř'kã:tɔr -ja Mercator;
 - kraji in gore: 'lučkɛ 'dè:dãc 'lučkɛęa 'dè:c:a Lučki Dedec [gora v Savinjsko-Kamniških Alpah]: na 'lučkɛęa 'dè:c:a sãm 'šɔ; tudi neživ.: 's'vè:tɛ 'dux 's'vè:tɛęa 'duxa Sveti Duh, uradno Olševa [kraj nad Solčavo]: na 's'vè:tɛęa 'duxa = na 's'vè:tɛ 'dux smã se pɛ'lã:lɛ skozi Svetega Duha, skozi Sveti Duh, torej naokoli smo se peljali (odgovor na vprašanje kje je par 's'vè:t'mã 'duxã, na vprašanje kam x 's'vè:t'mã 'duxã); 'v'jvɔd'neę -a Vivodnik [vrh na Menini]: g're:mã na 'v'jvɔd'neęka; toda neživ.: 'le:nart -a Lenart pri Gornjem Gradu [kraj]; 'šãn(t)fl'je:rjan 'šãn(t)fler'jã:na Florjan pri Gornjem Gradu [kraj]; 'sãmp'rimãš -ža Semprimož [zaselek Florjana pri Gornjem Gradu]; 'šãnt'jò:št -a Šentjošt [zaselek Rovta pod Menino].

3.5.1 Od samostalnikov moškega spola ta kategorija v obravnavanih govorih zajema le tiste iz prve (č'ľuɔ:vek č'ľvè:ka č'ľovek) in četrte moške sklanjatve ('šɔ:ls'ke -ga šolski avtobus). Samostalniki, ki bi v knjižnem jeziku spadali v drugo ali tretjo

moško sklanjatev, se v teh govorih sklanjajo kot samostalniki iz prve moške sklanjatve, kategorijo živosti pa imajo po zgornjih merilih: knęgo'vɔ:d'ja -a knjigovodja; ʔjã:ka -a Jaka [osebno ime]; 'e:m'zɛ: -ja motorno kolo vzhodnonemške tovarne MZ (Motorradwerk Zschopau).

3.5.2 Pri majhnih otrocih in pri mnogih odraslih, ki govorijo z njimi, je primerov živosti sploh zelo veliko: 'pus'tɛ k'luča pusti ključ; nęga 'a:uɔɔčka mę pɾ'nje:sę pri-nesi mi kak avtomobilček (kot igračo); a sę 'kupčka pɔ'da:ru? spahnilo se ti je (kar govorijo odrasli); jɛ'zjka 'kã:zaš jezik kažeš; ba'ɔ:nčka mę 'kupę kupi mi balonček (prim. razdelek 2.1). Odrasli v neformalnih položajih le sledijo otroškemu govoru in se mu ne pridružujejo povsem (»po otroško« z otroki ne govorijo vzgojiteljice v vrtcih), razlike so med posameznimi odraslimi, sploh po spolu (s svojimi otroki, vnuki in drugimi otroki govorijo »po otroško« več ženske kot moški), in glede na starost otrok, pri čemer otroško v jezikovnem smislu z odraščanjem in otrokovim pridobivanjem jezikovnega znanja pojema (pri otrocih in posledično tudi pri odraslih). Ne samo v narečju je ('dɛ: mę) 'lupčka! (daj mi) poljubček, poljubi me, poljubiva se.

3.5.3 Izpridevniški samostalniki, ki se sklanjajo po četrti moški sklanjatvi, imajo v tožilniku ednine vedno končnico -ega (navezovalni tožilnik): 'be:ɥ -ga bel(i) kruh; 'šɔ:ls'kę -ga šolski avtobus [ki vozi učence].

3.5.4 Negotovost pri razumevanju in rabi kategorije živosti večja delni roditelj, ki se prenaša v tožilnik ('dɛ: 'vjna daj vina, ker tudi daj nekaj/dva deci ... vina; g'rɛ:m 'sa:rpča nab'ra:t, ker tudi grem nekaj/malo/pol koša mehkega osata nabrat ...).

3.5.5 Govorka iz Bočne je (2. 11. 2012) dejanje napovedala tako, da je namesto samostalnika moškega samostalnika *motovilec* uporabila ustrezni kazalni oz. nedoločni zaimek v tož. ed., potem pa je samostalnik na koncu povedi pojasnila. Ker pa je oblika zaimka za tožilnik seveda enaka roditeljski, je pri samostalniku izbrala roditeljsko obliko tudi za samostalnik v pojasnilu: »'ma:rɛm ša 'uŋga up'ra:t, kɔ ja 'vɔnɛ – mɔtɔ'vjucɔ« 'moram še tistega oprati, ki je zunaj – [namreč] motovilec'. To priča o bližini živosti in neživosti: tudi mɔtɔ'vjuc, kot v im. ed., bi bilo čisto dobro, vendar je bila kategorija živosti bolj pri roki, bližja. – Tako še pri napovedi govorca iz Spodnjih Kraš (2011), ki ji je sledilo kratko razmišljanje: »nęga ... 'ka:kija bɛm pɔ'je:du« 'en ... kaki bom pojedel'. Lahko bi začel z imenovalniškim »nę«, vendar to ni bila njegova prva izbira.

3.5.6 Natančnejši podatki za narečne besede, ki se poknjižene začnejo s črkami od A do H, so navedeni v poskusnem zvezku Slovarja govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (A–H) (Weiss 1998), v katerem je bilo prvič v kakem (slovenskem) slovarju pri vseh ustreznih besedah oz. pomenih po slovaropisnem napotku v SP 1990: 99 (§ 788) navedeno, da spadajo v kategorijo živosti. Nekaj let pozneje, v slovarskem delu Slovenskega pravopisa (SP 2001), je bilo to izpeljano še v slovarju slovenskega knjižnega jezika, s tem da vsebujejo podspol živosti tudi samostalniške besede s podspolom človeškosti, torej tiste, »po kater[ih] se sprašujemo s *kdo* (ne s *kaj*)« (SP 2001: 197).

4 (Ljubljanski) pogovorni jezik

Le na splošno je ob opazovanju kategorije živosti v slovenskem knjižnem jeziku in v delu enega od slovenskih narečij (v spodnji Zadrebki dolini) mogoče ugotoviti, da je pomenskih skupin s podspolom živosti v narečju sicer več kot v knjižnem jeziku, da pa jih je še veliko več v ljubljanskem neknjižnem pogovornem jeziku (kar vse je tesno povezano s slengom in žargoni), to pa učinkuje na druge sisteme, seveda z marsikdaj istimi jezikovnimi uporabniki (torej govorci in pisci) v različnih sistemih.

Če je bilo za pogovorni jezik nekdaj običajno tvorjenje enobesednih izrazov iz večbesednih (praviloma dvobesednih tipa pridevnik + samostalnik) tako, da je pridevnik konvertiral v samostalnik (*brzi* m ← *brzi vlak*; *Nedeljski* m ← *Nedeljski dnevnik*) ali da je bil iz pridevnika tvorjen samostalnik (*brzec* ← *brzi vlak*; *Nedeljec* ← *Nedeljski dnevnik*), je v zadnjih letih mogoče zaznati veliko več samostalniških tvorjenk iz pridevnikov (tule so zapisane poknjžene). V slengu in ljubljanskem pogovornem jeziku so taki seveda tudi primeri s poenobesedenimi izrazi ženskega spola: *bežigrjaka* ← *bežigrajska gimnazija*; *osnovka* ← *osnovna šola*.

V pogovornem jeziku imajo opazen podspol živosti tovrstni samostalniki moškega spola, ki jih knjižni jezik (še) ne prenaša dobro: *alchajmer* ← *Alzheimerjeva bolezen*; *alkoholec*, tudi *alkoholar* ← *alkoholni flomaster*; *Bavarec* ← *Bavarski dvor*; *brezzrcalnik* ← *brezzrcalni fotoaparati*; *digitalec* ← *digitalni fotoaparati*; *dunajec* ← *dunajski zrezek*; *Gospodarec* ← *Gospodarsko razstavišče*; *imunec* ← *imunski sistem*: morda imamo imunca zmanjšanega; *jutranjec* ← *jutranji program (na radiu Študent)*; *Kongressec* ← *Kongresni trg*; *kud* ← *KUD France Prešeren*: gremo v kuda; *maturantec* ← *maturantski izlet*; *maturantski ples*; *minimalec* ← *minimalna plača*: šli bodo na minimalca; *mobilec*, *mobilnik* ← *mobilni telefon*; *polnilec* ← *polnilna naprava*; *popravec* ← *popravni izpit*; *prekmurec* ← *prekmurski slovar*; *Prešerec* ← *Prešernov trg*; *roditeljec* ← *roditeljski sestanek*: na roditelja greva; *Sem* ← *Slovenski etnografski muzej*: v Sema sva šla; *športnik* ← *športni avtomobil*; *terenec* ← *terenski avtomobil*; *testnik* ← *testno vozilo*; *trojanec* ← *trojanski konj* [računalniški virus]; *trojček* ← **1.** izpit iz treh sorodnih povezanih predmetov, **2.** seks v troje; *vzajemec* ← *vzajemni sklad*. Govorci in pišočji te oblike tvorijo presenetljivo hitro, iznajdljivo in na veliko, so pa gospodarne in tako nenavadne, da jih knjižni jezik ne sprejema, zato ostajajo pogovorne.

Poleg teh imajo v pogovornem jeziku, slengu in žargonu podspol živosti še mnogi samostalniki, ki ga v knjižnem jeziku prav tako ne bi imeli: *Eksperiment*: na kavo greva v Eksperimenta 'v gostišče Eksperiment'; *Glej* 'gledališče Glej': »Itak so le malo pred tem pripeljali v Gleja sveže stiskane ploščice« (www.delo.si, 11. 10. 2013); *model* [mlad moški]; *walkman*: »Tega sem si vselej želela, podvodnega walkmana« (Katja Benevol Gabrijelčič, Monitor 2008, št. 7–8, 26); *komp* 'računalnik': novega kompa sem dobil; *Cooper*: Cooperja smo lavfal 'tekli smo za Cooperjev test'; *Big Bang* [trgovina]: v *Big Banga*, kot v *Hoferja*, *Tuša*, *Mercatorja*; *Google* [spletni iskalnik]: »na Googla poglej« (tudi zato, ker ga mnogi že posebej kot vsevednega sogovornika: »Sem že spraševal strička Googla, pa ne ve!«); *Prežih* 'Osnovna šola Prežihovega Voranca': hodi na Prežiha.

5 Za konec

V govorih spodnje Zadrebke doline (v dolini reke Drete med Gornjim Gradom in Nazarjami), ki so del zgornjesavinjskega narečja, je skupina samostalnikov s kategorijo živosti obsežnejša od tiste v slovenskem knjižnem jeziku. Največjo posebnost glede živosti predstavlja v primerjavi s knjižnim jezikom skupina samostalnikov srednjega spola (*otrok, dekle, dekelčke* 'majhno dekle', *tele, mače, pišče, prese* 'prašiček', *žrebe*) s slabšalnimi poimenovanji srednjega in moškega spola za ljudi (*uscane, usrane, ustrele, uvele, balonde*). Pri majhnih otrocih in pri mnogih odraslih, ki govorijo z njimi, je primerov živosti sploh zelo veliko (*jezika kažeš; pusti kamna*). Prispevek vsebuje popisa (pomenskih) skupin samostalnikov s kategorijo živosti, in sicer preglednega za slovenski knjižni jezik in natančnejšega za govore spodnje Zadrebke doline, ter nekaj primerov iz ljubljanskega pogovornega jezika.

Navedenke

- Bajec – Kolarič – Rupel [– Šolar] 1968 = Anton Bajec – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel – [Jakob Šolar], *Slovenska slovnica: neizpremenjena izdaja iz l. 1964*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.
- Breznik 1934 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Dovjak 2011 = Rok Dovjak, *Srednji spol samostalnikov na -e v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA)*, Ljubljana: [R. Dovjak], 2011.
- Goggolori 10 = Fragen an das Bayerische Wörterbuch: Pollanti, *Goggolori: aus der Werkstatt des Bayerischen Wörterbuchs* (Oldenbourg) 10 (2007), 3–4 (<http://www.bwb.badw.de/goggolori.htm>, 22. 2. 2014).
- Herrity 2000 = Peter Herrity, *Slovene: a comprehensive grammar*, London – New York: Routledge, 2000.
- Kolarič 1959 = Rudolf Kolarič, *Slovenski otroški govor, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 4 (1959), 229–257.
- Kranjc 1999 = Simona Kranjc, *Razvoj govora predšolskih otrok*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999 (Razprave Filozofske fakultete).
- Lausegger 1988 = Herta [Maurer-]Lausegger, *Interakcija odraslih z najmlajšimi v slovenskem plajberškem govoru, v: Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, ur. Boris Paternu – Franc Jakopin, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja 8), 277–287.
- SP 1990 = *Slovenski pravopis I: pravila*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1990.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.
- Škrabec 1994 [1895] = Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela 2: ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1890–1902 (s Škrabčevimi pripisi za Jezikoslovne spise)*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1994.

- Tasič 2013 = Darja Tasič, Neslutena moč medijev, *Večer* (Maribor) 2013 (6. 12.).
- Toporišič 1976 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Tominšek 1903 = Josip Tominšek, *Narečje v Bočni in njega sklanjatev: ponatis iz »Jahresbericht des k.k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg, 1902/1903«*, Ljubljana, 1903.
- Urbančič 1959/60 = Boris Urbančič, Maskulinizacija nevtar pri imenih za živa bitja, *Jezik in slovstvo* 5 (1959/60), 185–186.
- Weiss 1990 = Peter Weiss, *Govori Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: glasoslovje, oblikoslovje in skladnja: magistrsko delo*, Ljubljana: [P. Weiss], 1990.
- Weiss 1998 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji).
- Weiss 1999 = Peter Weiss, Josip Tominšek kot dialektolog, v: *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo Slovenije, 1999 (Zora 8), 50–61.
- Weiss 2006 = Peter Weiss, Besedje na kolesu v (slovenskem) narečnem slovarju z etimologijami, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 328–335.
- Žaucer 2006 = Živost športnih klubov (<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000385.html>, 12. 2. 2014).

The category of animacy in the local dialects of the lower Dreta Valley

Summary

In the local dialects of the lower Dreta Valley (between Gornji Grad and Nazarje), which belong to the Upper Savinja dialect group, the set of animate nouns is larger than in standard Slovenian. The most important special feature in terms of animacy compared to standard Slovenian is the group of neuter nouns (*otrok* 'child', *dekle* 'girl', *dekelčke* 'little girl', *tele* 'calf', *jagnje* 'lamb', *mače* 'cat', *pišče* 'chick', *prese* 'piglet', *žrebe* 'foal') with derogative neuter and masculine forms referring to people (*uscane*, *usrane*, *ustrele*, *uvele*, *balonde*). In general, little children and many adults talking with them use many animate forms (e.g., *jezika kažeš* 'you're sticking your tongue out'; *pusti kamna* 'leave the rock alone'). The article lists animate nouns divided into groups.